

2.3 Олена БОРТНІКОВА. РЕЛІГІЙНО-ПОЛІТИЧНИЙ ПРОСТІР ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ

Автор ставить за мету проаналізувати у своїй статті процес взаємодії релігії й політики в інституціональному діапазоні його теоретичних та практичних виявів, розглянути питання генезису, сутності та функціонування релігійно-політичного простору як соціального інституту.

Нині ми бачимо помітне зростання інтересу дослідників до інституційної проблематики, зокрема теоретичних та емпіричних оцінок ролі інститутів у розвитку суспільств, економік, релігій, політик, виявлення механізмів взаємодії формальних і неформальних інститутів.

Релігії й політиці як соціальним інститутам присвячена значна кількість наукових праць, у тому числі міждисциплінарних. Соціальний інститут релігії розглядається як стійкий комплекс формальних і неформальних правил, принципів, норм, установок; специфіка його функціонування визначається потребою суспільства в священному. Науковцями також розглядається політика як соціальний інститут, за допомогою якого завойовується, використовується та зберігається влада в суспільстві, здійснюється соціальний контроль, відбувається мобілізація й організація колективних дій із досягнення спільних цілей у країні. Водночас, незважаючи на велику кількість літератури, величезну різноманітність точок зору і думок, теоретичні аспекти релігійно-політичного простору як соціального інституту ще не достатньо досліджено. Тому для здобуття більш глибоких знань з проблем взаємовпливу релігії й політики необхідно задіяти інституціональну методологію, що дасть змогу подолати вищевказане обмеження.

Засновником сучасного інституціоналізму є американський учений Д. Норт. Хоча його праці пов'язані переважно з економікою, використаний ним підхід опинився настільки плідним, що його з успіхом почали використовувати в дослідженні явищ суспільного життя в цілому. На думку Д. Норта, суспільне життя – це складне і неоднозначне явище. Воно є структурою, що охоплює різні інститути, тобто закони, норми, звичаї, певні кодекси поведінки, типи відносин і зв'язків у суспільстві. Інститути ж, згідно з Д. Нортом, це сукупність “правил, пов'язаних з ними механізмів реалізації (enforcement characteristics) та норм поведінки, що структурують і полегшують взаємодії між людьми”³³.

В сучасних дослідженнях, інститути визначаються, зокрема, як “колективна дія з управління, лібералізації та розширення поля індивідуальних дій”, що упорядковують зразки взаємодії (Г. О'доннелл), “установлювані людьми обмеження, які структурують політичну, економічну та соціальну взаємодію, неформальні (заборони, табу, звичаї, традиції, кодекси честі тощо) і формальні правила (конституції, закони, права власності тощо), а також система санкцій за їх недотримання” (Д. Норт); структурні обмеження (А Шидлер); тривалі структури в часі і просторі (Е. Гіденс), правила і рутини (Дж. Марч, Й. Олсен); правила, структури і процедури (К. Шепсл); правила ухвалення рішення і системи стимулів (А. Степан); правила, норми і сумісні стратегії (С. Кроуфорд, Е. Остром); формальні правила, процедури згоди і практики, що стандартно діють, структурують відносини між індивідами (П. Хол). Проте, незважаючи на певну розробленість досліджуваної проблематики, й досі методологічно завершеної концепції релігійно-політичного простору як соціального інституту не існує.

Інститути – це розроблені людьми формальні (закони) і неформальні (договори і добровільно прийняті кодекси поведінки) обмеження, а також чинники примушення, що визначають їхню поведінку. Сучасна інституціональна лексика включає поняття “інституціональне середовище”, “інституціональна угода”, “інституціональна практика.” Перше визначення означає інститути в сенсі “встановлення” – сукупності “правил гри”,

³³ Норт Д. Институты и экономический рост: историческое введение. – М., 1993. – Т. 1. – № 2. – С. 71.

тобто правил, норм та санкцій, що утворюють економічні, політичні, соціальні та юридичні межі взаємодії між людьми, які через систему позитивних і негативних стимулів спрямовують поведінку людей в певне русло. Друге поняття належить до утворень (держав, економічних систем, політичних партій, церкви тощо), що виникають на основі договору (контракту) між окремими індивідами щодо додаткових “внутрішніх” обмежень, які додаються до загальноприйнятих “правил гри”, яких вони змушені дотримуватися. Нарешті, інституціональна практика характеризує реалізацію інституціональних угод у конкретному інституціональному середовищі. Зазначимо, що в кожний момент інституціональне середовище релігійно-політичного простору не залежить від дій конкретних релігійних і політичних суб’єктів, а тому статична інституціональна угода існує тією мірою, якою інституціональна практика їй відповідає, тобто це середовище динамічне, може змінюватися тією мірою, в якій змінюється практика. Якщо практика не відповідає угоді, вона не діє, втрачає сенс.

Основне обмеження інституційного підходу до проблеми релігійно-політичного простору – відмова від описовості на користь теорії, вивчення результатів публічної політики, а не організації або процесів усередині структур релігійних і політичних організацій. Інакше кажучи, сутність даного підходу полягає не стільки в “поверненні” держави та інших економічних, політичних, релігійних та соціальних інститутів у дослідження із релігієзнавства, а скільки в прагненні “пригадати все” – історичну, філософську, теологічну, соціокультурну та політичну традицію, значення людського вчинка³⁴, ціннісний зміст політики забезпечення безконфліктності міжконфесійних відносин та людське вимірювання її наукового аналізу.

Нас цікавлять усі державні, релігійні, політичні та соціальні інститути, які формують способи виразу релігійними і політичними суб’єктами своїх інтересів та структуризації відносин з приводу влади з іншими групами³⁵. Особлива увага приділяється соціокультурним символам і цінностям, стереотипам і регламентам, що впливають на структуризацію релігійно-політичного простору України. Специфіка інституціонального підходу полягає в тому, що соціально-правові інститути релігійно-політичного простору розглядаються як форми взаємозв’язку формальних норм і неформальних правил гри, які утворюються унаслідок складних організаційних відносин, форм взаємодій та кооперативної діяльності людей, що підтримують стабільність та відтворюють порядок у суспільстві.

Нами будуть використані такі версії сучасного інституціоналізму щодо встановлення ознак і функцій релігійно-політичного простору як соціального інституту, що об’єднані ключовими теоріями: суспільного вибору, агентських відносин (agency theory) та регулятивних структур (governance structure), тобто механізмів оцінки поведінки учасників інституціональної угоди, розв’язання суперечок, адаптації до несподіваних змін, застосування санкцій до порушників, теорія інституційної еволюції релігійно-політичного простору України. Різні відгалуження інституціоналізму не взаємовиключають, а взаємодоповнюють одна одну, як теоретичні підходи. Найбільш значущими варіантами нової інституціональної теорії щодо обґрунтування релігійно-політичного простору як соціального інституту є такі: нормативний інституціоналізм; підходи, засновані на раціональному виборі; історичний інституціоналізм; а також соціальний, структурний та емпіричний інституціоналізм³⁶.

1. *Нормативний інституціоналізм*³⁷. Інститути релігійно-політичного простору

³⁴ *Арендт Х. Vita activa, или о деятельности жизни*. Под ред. Д. М. Носова. – СПб., 2000.

³⁵ *Steinbo S. et al. Structuring politics. Historical institutionalism in comparative analysis* -. Cambridge, 1992. - P.2.

³⁶ *Peters G. Institutional theory in political science: The new institutionalism*. – L., N.Y., 1999.

³⁷ *March J.G., Olsen J.P. The new institutionalism: Organizational factors in political life // American Political Science Review*. – 1984. – Vol. 78; *March J.G., Olsen J.P. Rediscovering institutions*. – N.Y., 1989; *Marsh D., Rhodes R. A. W. Policy communities and issue networks: Beyond typology // Marsh D., Rhodes R.A.W. Policy*

визначаються через норми та цінності (тим самим підкреслюється їх важливість, а не тільки формальні структури або процедури), причому це когерентна структура норм і цінностей, а не випадковий їх підбір. Стилі взаємодії релігії й політики в цих інститутах розрізняються. Агрегативний стиль належить до внутрішніх міжконфесійних і політичних взаємодій, коли рішення виникають із конкретного процесу (егалітарного, утилітарного, індивідуалістичного). Інтеграційний стиль припускає деякий порядок (ієрархічний, нормативний, колективістський, неринковий), заснований на історії, зобов'язанні та причині. Інститути релігійно-політичного простору взаємодіють через процес соціалізації, оскільки у разі зміни умов функціонування релігійних і політичних організацій інститути підсилюють та підтримують старі цінності. Нормативний аналіз, на нашу думку, має проводитися з порівнянням інституціональних перспектив релігійно-політичного простору, не з наявними конструкціями, а з альтернативами, що здійснюються на практиці.

2. *Підходи, засновані на раціональному виборі.* Перспектива раціонального вибору може бути визначена як аналіз вибору, зробленого в умовах взаємозалежності, тобто це вивчення стратегічної дії релігійних і політичних суб'єктів, що використовують інституціональні інструменти та засоби. Передбачається, що суб'єкти релігійно-політичного простору – раціональні актори, а інститути – засоби здійснення функцій релігії і політики у суспільстві. Таким чином, у цій теорії зміни зробити легко, тоді як у нормативній версії – важко. Теорія раціонального вибору визнає важливість екзогенних структурних обмежень стосовно релігійних і політичних суб'єктів. Правила, що нав'язуються інститутами, обмежують індивідуальну поведінку й можливість стабільної, урівноваженої та передбаченої їх взаємодії.

Розглядаючи міжконфесійні відносини, звернемо увагу на те, що значна частина цієї теорії зосереджена на імплікаціях теореми неможливості К. Ерроу³⁸. Раціональний конфесійний вибір не може бути компромісним – так можна інтерпретувати результат. Тому важливі механізми, за допомогою яких досягаються стабільний вибір та рівновага в міжконфесійних і політичних відносинах. На основі ідей легітимності та відповідності творці інституціональної версії теорії організації П. ДіМаджіо і В. Пауелл запропонували складну конструкцію – концепцію організаційного ізоморфізму³⁹. Вони розрізняють два типи ізоморфізму – інституціональний і конкурентний. Релігійні й політичні організації конкурують не тільки, відповідно за віруючих і виборців, а й ресурси (конкурентний ізоморфізм), а також, за владу, легітимність і соціальну відповідність. Механізмами інституціонального ізоморфізму є, по-перше, примусовий ізоморфізм, пов'язаний із релігійним і політичним впливом та проблемою легітимності, тиском інших організацій, нарешті, із стандартами, процедурами та законами. По-друге, імітаційний ізоморфізм, зумовлений стандартними відповідями на невизначеність, прагненням запозичувати моделі інших організацій, технології, які є не зовсім зрозумілими, неоднозначно сформульованими цілями, нестійким інституціональним середовищем релігійно-політичного простору.

Бюрократизація та інші форми організаційних зміни зближують різні релігійні і політичні організації, стабілізують міжконфесійні відносини в релігійно-політичному просторі держави, але не обов'язково підвищують їх ефективність. П. ДіМаджіо і В. Пауелл упевнені, що ефективність тісно пов'язана із законністю, а легітимність із відповідністю загальним правилам і нормам. Цим і пояснюється організаційний

---

networks in British government. Ox-ford, 1992; March J.G., Olsen J.P. Institutional perspectives on political institutions. *Govern-ance: An International Journal of Policy and Administration*. – 1996. – № 3. – Vol. 9.

³⁸ Эрроу К.Дж. Коллективный выбор и индивидуальные ценности / К.Дж. Эрроу. – М., 2004.

³⁹ DiMaggio P., Powell W.W. (ed.) *The new institutionalism in organizational analysis*. – Chicago, L., 1991.; DiMaggio P. J. Introduction / DiMaggio Paul J. and Walter W. Powell // *The New Institutionalism in Organizational Analysis* / ed. by Walter W. Powell, Paul J. DiMaggio. – Chicago : University of Chicago Press, 1991. – P. 1–38.

ізоморфізм і гомогенність організаційних структур. Автори вводять поняття організаційного поля, під яким розуміють ті організації, які конституують визнану сферу інституціонального життя релігійно-політичного простору. У межах цього поля (простору) структуризація веде до бюрократизації, якщо зростає взаємодія між організаціями і, якщо між ними виникають структури панування і коаліції, зростає інформаційне навантаження. Так, Ч. Перру підкреслює, що теорія організації займається методами, за яких організаційні ефекти утворюють механізми панування⁴⁰. Отже, різні концепції раціональності мають вагоме значення щодо обґрунтування релігійно-політичного простору як соціального інституту.

3. *Історичний інституціоналізм*. Інститути формуються історично й змінювати їх важко. Ця теорія розглядає інститути як структури. Акцент зроблено на програмах, змісті віровчень та політичних ідеологіях, оскільки вважається, що структури здійснюють ідеї. Формування нових ідей має вирішальне значення, але провести зміни дуже складно, існує рівновага. Теорія організації переплітається із соціологічною традицією. Релігійні й політичні інститути, державні структури, існування груп інтересів, мережі релігії і політики – усе це структурує релігійно-політичний простір держави.

У межах цього підходу є намагання помістити історичні перспективи в центр дослідження. Особливо важливими вважаються три теми, які виходять із теоретичної спадщини М. Вебера. Це – альтернативна раціональність, контекстний характер причинності як складної конфігурації чинників, історична випадковість. Розрив з "ефективністю історії" дає змогу розглядати минуле як джерело альтернатив майбутнього. За допомогою концепції інституціональної еволюції можливо обґрунтувати загальні закономірності розвитку релігійно-політичного простору суспільства. У складі інститутів Д. Норт, Д. Уолліс, Д. Вайнгаст виділяють три головні складові: а) неформальні обмеження (традиції, звичаї, соціальні умовності), які складаються спонтанно, без будь-якого свідомого задуму, як побічний результат взаємодії безлічі людей, що переслідують власні інтереси й змінюються лише поступово; б) формальні правила (конституції, закони, судові прецеденти, адміністративні акти), які встановлюються та підтримуються свідомо, найчастіше – силою держави, і допускають різкий одномоментний злам (у періоди революцій); в) механізми примусу, що забезпечують дотримання правил (суди, поліція тощо)⁴¹.

Інституціональні зміни в релігійно-політичному просторі можуть виникати спонтанно, за рахунок стихійної взаємодії дій окремих релігійних і політичних суб'єктів, – тоді міняються неформальні правила гри – і свідомо, під впливом держави, що змінює ті або інші формальні правила міжконфесійної та політичної взаємодії. У збереженні неефективних інститутів може бути зацікавлена держава, якщо це сприяє максимізації стабільного безконфліктного розвитку. Еволюція релігійно-політичного простору суспільства залежить від вибраної інституціональної траєкторії (path dependence): нові, більш ефективні, правила гри можуть залишатися незадіяними, тому що їх введення вимагає значних первинних витрат, від яких вільні вже давно вкорінені інститути. Усе це стабілізує інституціональну систему, що склалася незалежно від ступеня її ефективності. Інститути немов заштовхують релігійно-політичний простір суспільства в певне русло, з якого потім важко вийти. Складається суміш з ефективних і неефективних інститутів. Співвідношення між ними і визначає траєкторію розвитку релігійно-політичного простору.

Поєднання індивідуальної поведінки релігійних і політичних суб'єктів та інститутів релігійно-політичного простору має бути заповнена перехідним механізмом так

⁴⁰ Perrow Ch. Complex organizations: A critical essay. – N.Y., 1986.

⁴¹ Норт Д. Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества / Д. Норт, Д. Уоллис, Б. Вайнгаст. – М., 2011. – С. 241-242.

званого "інституціонального дизайну"⁴², тобто особливим інструментом "мікро-макро переходу". Це приводить до утворення інститутів релігійно-політичного простору держави, де субстанції влади, церкви, політики оформлюються в складні ієрархізовані системи, що ґрунтуються на принципах самоорганізації та саморегуляції, а також недержавних інститутів, які виступають як активні агенти релігійного й політичного життя.

Обґрунтування релігійно-політичного простору як соціального інституту буде не повним без його соціологічного опису. Численні соціальні інститути породжені суспільними потребами. З давніх часів особливою потребою людей було врегулювання суперечок, конфліктів та інших суспільних відносин, у тому числі й у релігійній і політичній сферах.

Якщо емпіричне дослідження інститутів (та інституційних змін), які відбуваються в релігійно-політичному просторі, прагне до повноти вирішення дослідницьких завдань, воно неминуче зачіпатиме і їх соціальні аспекти або наслідки. Необхідно відзначити, що в сучасній соціологічній теорії практично на рівних є "сусідами" різні парадигми. На думку В.О. Ядова, основними конкуруючими підходами на сьогодні є структурний та феноменологічний. Структуралізм пропонує уявлення про суспільство як структурований цілісний організм. Ця соціологічна парадигма акцентує увагу на соціальних структурах, а відхилення від цих структур, тобто соціальних норм, розглядається як "ненормальний" стан. Інший погляд на суспільство – феноменологічний, де в центрі уваги перебувають люди з їх інтересами, потребами тощо. Роль суб'єктивного чинника в суспільстві дуже велика, тому зводити суспільний розвиток до яких би то не було абсолютно об'єктивних законів – це, напевно, було б неправильно. Головна проблема полягає в тому, як поєднати ці два підходи"⁴³.

Одним із сучасних підходів, що дає можливість поєднати структуралістський і феноменологічний погляди на суспільну динаміку, виступає діяльнісний підхід. Його основи закладені в працях Е. Гідденса⁴⁴, який робить наголос на природі соціальної реальності, що постійно змінюється, основа якої міститься в діях та взаємодіях суб'єктів – людей. Е. Гідденс запропонував перетворити статичне поняття "структура" в динамічну категорію "структурація". Відповідно до підходу, запропонованим Е. Гідденсом, "вивчати структурацію соціальної системи означає вивчати ті шляхи, якими ця система, – у межах застосування загальних правил, ресурсів і в контексті ненавмисних результатів – проводиться та відтворюється у взаємодії"⁴⁵.

Отже, діяльнісний підхід до розуміння релігійно-політичного простору як соціального інституту розцінюємо як синтез двох класичних парадигм – структуралізму і феноменологізму.

Ознаки та функції релігійно-політичного простору як соціального інституту полягають у формуванні соціальних умов, що визначають поведінку релігійних і політичних суб'єктів. Релігійно-політичному простору притаманний системний розвиток, який відбувається у вигляді спонтанних якісних змін. У результаті цього формуються особливі унікальні для релігійно-політичного простору властивості. Крім того, релігійно-політичному простору як системі, що самоорганізується, властивий структурний розвиток (він відбувається внаслідок освоєння зовнішніх ресурсів), а також функціональний розвиток (оптимізація). Кожен із цих видів домінує на певному етапі розвитку. Тому важливо зрозуміти, що релігійно-політичний простір як соціальний інститут є продукт, у

⁴² *Закоморна К.О.* Деякі особливості формування інституціонального дизайну конституційного простору постсоціалістичних країн / *К.О. Закоморна* // *Наука і правоохорона.* – 2012. – № 2. – С. 196–200.

⁴³ *Ядов В. А.* Теоретическая социология в России: проблемы и решения / *В.А. Ядов* // *Общество и экономика.* – 1999. – № 3 – 4. – С. 313.

⁴⁴ *Giddens A.* Central Problems in Social Theor. – London, 1979; *Giddens A.* The Constitution of Societ / *A. Giddens.* – Cambridge, 1984.

⁴⁵ *Giddens A.* Central Problems in Social Theor. – London, 1979 p. 6.

певному значенні – підсистема соціальної системи, яка сама, у свою чергу, сприяє системному розвитку соціуму, його структурному та функціональному розвитку. Як й інші соціальні інститути, релігійно-політичний простір має низку ознак, що потребують докладного розгляду.

Отже, спинимося на ознаках релігійно-політичного простору як соціального інституту.

1. *Виділення певного кола суб'єктів, які в процесі взаємодії релігії й політики вступають у соціальні відносини із чітко прописаною та регламентованою їх роллю.* Релігія як соціальний інститут постає як певна сукупність релігійних статусів і ролей, що характеризуються диференційованою структурою. Кожна статусна група (клір і миряни, у межах кліру статуси парафіяльного духовенства і єпископату (це такі статуси як Патріарх, Архієпископ, митрополит, єпископ, диякон та інші, якщо говорити про християнство) має особливі права й обов'язки, на основі яких відбувається виконання низки функцій. Політичні організації – держава, партії, профспілки та інші громадські організації – у якості статусів і ролей мають політичні цілі, спрямовані на встановлення і підтримання певної форми політичної влади.

Специфіка регулювання взаємовідносин як у межах релігійно-політичного простору як соціального інституту, так і із зовнішнім простором усього суспільства, ґрунтується на інституціональних зв'язках, що мають досить жорсткий і обов'язковий характер. Це забезпечує регулярність, високу передбачуваність та надійність функціонування соціальних зв'язків у межах соціального інституту релігійно-політичного простору, що, у свою чергу, пов'язано зі здійсненням соціального регулювання з боку держави. Державне регулювання включає в себе санкції, які стимулюють бажаний розвиток ситуації, поведінки й перешкоджають небажаному. Ці санкції задаються релігійною і політичною картинами світу.

2. *Певна організація релігійно-політичного простору.* Релігійно-політичний простір як соціальний інститут являє собою історично сформовану форму організації, у межах якої на основі віри та довіри реалізується низка явних і латентних функцій, сукупність яких складає те, що прийнято називати соціальною роллю релігії та *роллю політичної системи суспільства*. Та зрештою, як вважає К. Елбакян, віра в надприродне створює особливі соціальні установи, розвивається специфічна соціальна діяльність і вибудовуються соціальні відносини, устанавлюється система ритуалів і звичаїв, формується набір соціальних ролей відповідно до статусу групи тієї чи іншої релігійної ієрархії, складається система ціннісно-нормативних установок, приписів, оцінок, символів, уявлень, заборон, етично обґрунтованих зразків і релігійно мотивованих моделей поведінки, ідеалів, змістовних цілей і орієнтацій, представлена певна картина світу, у якій присутня дихотомія сакрального і профанного, поцейбічного і потойбічного світів, а також формується система соціального контролю, що складається із ціннісних нормативів (що має робити) і санкцій – заохочень за дотримання належного і покарань – за відступу від нього⁴⁶.

Політичні інститути забезпечують відтворення і стійке збереження ідеологічних цінностей, стабілізують домінуючі в суспільстві соціально-класові структури.

3. *Наявність специфічних соціальних норм, що регулюють процес взаємодії релігії й політики.* Релігійно-політичний простір як соціальний інститут являє собою систему з двох взаємопов'язаних рівнів. На першому рівні соціальний інститут існує як ціннісно-нормативна модель, що включає в себе сукупність вірувань, символів, приписів, уявлень, які належать до широкого кола явищ і предметів як профанних, так і сакральних.

На другому рівні, соціальний інститут існує як модель поведінки, яка задана релігійними і політико-ідеологічними нормами і регулюється за допомогою релігійних і політичних організацій, що включають в себе, з боку релігії, релігійну громаду, що займається культовою і позакультовою релігійною діяльністю, і безпосередньо релігійну

---

⁴⁶ *Элбакян Е. С.* Институциональные характеристики религии *Е. С. Элбакян // Религия как социальный институт.* – М., 2011. – С. 314-317.

організацію, що є представником даної релігії в соціумі.

Політика, з іншого боку, як соціальний інститут забезпечує відтворення і стійке збереження певної ідеології та політичних цінностей.

4. *Релігійно-політичний простір як соціальний інститут розвивається, еволюціонує разом з усім суспільством.* Причому в процесі змін та реагування на зовнішні й внутрішні загрози та виклики цей простір як соціальна система стає все більш складним й адаптивним. Елементи системи також можуть розвиватися й адаптуватися.

5. *Релігійно-політичний простір як соціальний інститут, як і інші соціальні системи, має складну внутрішню структуру.* У цій структурі мають місце поєднання ієрархічного та мережевого принципу організації. Так, серед соціально-правових інститутів виділяються ті, що володіють найвищою ієрархічною владою – інститути державного рівня.

6. *Функції підсистем релігійно-політичного простору не завжди виводяться з функцій цілого соціального інституту, хоча багато в чому їх діяльність визначається цими функціями.* Так, загальною для всіх частин релігійно-політичного простору є регулятивна функція і водночас її частини, наприклад, різні соціально-правові інститути можуть мати і свої власні функції.

7. *Наявність соціально значущих функцій інституту.* Релігійно-політичному простору притаманна безліч функцій як будь-якому соціальному інституту, серед яких нормотворча, регулятивна, легалізація, соціальної мобільності та ін. Разом з тим, релігійно-політичному простору притаманні й соціальні спеціалізовані функції як соціальному інституту.

Релігійно-політичний простір як соціальний інститут ми визначаємо як систему, що породжена соціальними потребами. Ці потреби відображені у функціях, у тій ролі, яку такий інститут відіграє в суспільстві. Соціальні інститути мають функції двох типів: по-перше, загальні для всіх інститутів; по-друге, внутрішні або спеціалізовані функції. Останні відрізняють інститут релігійно-політичного простору від усіх інших інститутів.

Соціальними спеціалізованими функціями релігійно-політичного простору як соціального інституту є:

- функція встановлення легальних та загальноновизнаних способів і форм задоволення особливо значущих суспільних потреб. Створення солідарної позиції громадян України та віруючих у суспільстві через міжконфесійні корпорації й політичні організації, подолання формування вузько-корпоративних цілей є важливим завданням сучасної модернізації. Зокрема, саме життя довело життєздатність міжцерковного спілкування, результативність консультацій лідерів релігійних спільнот, їх реальний вплив на політику, соціально-політичні трансформації в суспільстві. Тому зрозумілою є позиція Л. Филипович: чим більш демократичне політичне життя в країні, тим більш цивілізованими є відносини між церквою і державою, між окремими конфесіями, тим більше можливостей для взаємовигідного співробітництва держави і релігійних організацій, для присутності церкви в суспільстві⁴⁷;

- регулятивна функція, що пов'язана з координацією діяльності суб'єктів релігійно-політичного простору. Специфіка регулювання взаємовідносин як у межах соціальних інститутів релігії і політики, так і із зовнішнім середовищем ґрунтується на соціальних зв'язках, які мають достатньо жорсткий і обов'язковий характер, але вони детерміновані специфікою релігійного і політичного середовищ;

- інтеграційна функція, що спрямована на соціальну консолідацію індивідів та соціальних груп. Так, сукупність релігійних і політичних суб'єктів (органи державної влади та місцевого самоврядування, церкви, партії і політичні рухи, організації громадянського суспільства, окремі громадяни, ЗМІ) спрямовано на соціальну

⁴⁷ *Филипович Л. О.* Свобода релігії: виклики нового часу і пошук відповідей / Л. О. Филипович // Релігійна свобода: Свобода релігії і міжрелігійний діалог: глобальні виміри й локальні вияви: Наук. щорічник. – За заг.ред. А. Колодного. – № 16. – К., 2011. – С. 22–28.

консолідацію з метою досягнення високого стану безконфліктного розвитку суспільства;

- функція забезпеченні стійкості соціального статусу та ролей індивідів і соціальних груп в суспільстві. Подібна функція дає змогу суспільству не руйнуватися навіть у період змін. Це конче важливо в умовах реформ. Особливий розподіл функцій, прав та обов'язків учасників інституалізованої взаємодії релігії й політики надає кожній статусній групі особливі права й обов'язки, на основі яких відбувається виконання інших функцій. У разі нормального функціонування статусних груп у межах релігійно-політичного простору як соціального інституту є виправданим механізм ролевих очікувань (тобто виконання належних функцій, дотримання прав і обов'язків, відхід від яких тягне за собою досить жорсткі санкції), що веде до високої передбачуваності поведінкових моделей окремих релігійних і політичних суб'єктів, особистостей, що входять у соціальний інститут, з одного боку, і самооновлення діяльності самого інституту релігійно-політичного простору, – з другого;

- функція соціальної мобільності. Соціальна мобільність як горизонтальна, так і вертикальна багато в чому визначається тими правовими механізмами, які існують в суспільстві.

Крім названих, можна виділити низку інших функцій, таких як: функція належності або ідентифікаційна функція (релігійно-політичний простір безпосередньо пов'язується із зовнішніми щодо релігії й політики факторами, такими як етнічна, національна, соціальна, релігійна, громадянська і політична самоідентифікація); функція трансляції досвіду (підтримка соціальних традицій шляхом передавання суспільно значимої інформації з покоління в покоління, наприклад, за допомогою ритуальних дій); культурна функція (створення, збереження і передавання із покоління в покоління культурних цінностей); функція соціалізації (установлення моделі поведінки за релігійно-ритуальним або політичними (електоральними) зразками і заборонами); функція сакралізації/десакралізації та функція політизації/деполітизації (освячення ціннісно-нормативних установок суспільства, його політичних і економічних інститутів, стандартів поведінки і, відповідно, протилежні процеси тих же сфер суспільства); мотиваційна функція (релігійна або політична мотивація для різних соціальних дій); функція "отримання зразкам" (Т. Парсонс); ідеологічна функція (яка, за П. Бурдьє, полягає в зміцненні влади певної соціальної групи з метою узаконення всього, що з нею пов'язано і визначення місця конкретної групи в соціумі) та інші функції релігійно-політичного простору держави.

Відтак, розглянуті вище методологічні підходи до аналізу природи релігійно-політичного простору, визначення їх ролі та місця у функціонуванні соціальних систем, у свою чергу, дають можливість прослідкувати відповідність усім ознакам, що дає підстави розглядати релігійно-політичний простір як базовий соціальний інститут.

Викладене в статті бачення релігійно-політичного простору як соціального інституту потребує подальшого обґрунтування, а саме вивчення всіх умов виникнення і відтворення процесу взаємодії релігії й політики як спрямованості до розв'язання найзагальніших проблем людського буття.

Перспективною можна назвати проведення наукової розвідки основних критеріїв і параметрів міжконфесійної взаємодії із застосуванням інституціональної методології. Тематика вивчення міжконфесійної взаємодії надзвичайна широка: це особливості змін всередині тієї чи іншої релігійної конфесії; інституціональне середовище міжконфесійних відносин, їх характеристика та рівні регулювання.